

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА ВІКОВОМУ ВИМІРАХ*

В статті здійснено теоретичний аналіз феномену нації з функціоналістської перспективи, на основі якого виокремлено два види компонентів ідентичності: аскриптивні, які приписуються індивідові, та діяльнісні, які визначаються його діяльністю. На основі згаданої класифікації компонентів здійснено типологізацію варіантів національної ідентичності і запропоновано чотири її типи: діяльнісний, аскриптивний, амбівалентний, невизначений, – на основі переважання тих чи інших компонентів в структурі ідентичності. Здійснено верифікацію запропонованої теоретичної моделі на основі результатів всеукраїнського соціологічного моніторингу “Українське суспільство – 2006”.

Ключові слова: національна ідентичність, компоненти національної ідентичності, типи національної ідентичності

Дослідження національної ідентичності в українській соціології мають тривалу історію, початки якої сягають інституціоналізації української соціології як наукової дисципліни: як приклад можна навести працю “Теорія нації” В. Старосольського, видану Українським соціологічним інститутом у Відні в 1921 р. Попри згадану тяглість етносоціологічних студій, однією з малодосліджених ділянок в цій сфері є проблема вивчення співіснування різноманітних варіантів української національної ідентичності в сучасному українському суспільстві. Серед найбільш вагомих напрацювань слід згадати дослідження Н. Черниш, В. Арбеніної, Л. Ази, О. Стегнія, В. Середи, К. Іващенко, Я. Грицака. Дослідницькі перспективи згаданих дослідників полягають у вивченні або регіональних, або вікових відмінностей у структурі колективних ідентичностей населення України, проте відчувається брак систематичних досліджень згаданих відмінностей у змістовому наповненні української національної ідентичності. Відтак, метою пропонованої статті є спроба верифікувати теоретичну модель специфікації змістового наповнення української національної ідентичності у віковому та регіональному вимірах.

Опираючись на функціоналістське трактування феномену нації¹, можемо запропонувати наступне визначення поняття “нація” – це соціальна система, що організована

* Бібліографічні дані оригінальної публікації:

Судин Д. Українська національна ідентичність: змістове наповнення в регіональному та віковому вимірах // Молодіжна політика: проблеми та перспективи. – Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка, 2012. – С. 119–127.

відповідно до культурної системи, структурованої згідно зі “стрижневою доктриною” націоналізму. Вказана дефініція потребує низки пояснень. Перш за все, якщо порівнювати ознаки нації та сучасного суспільства, то майже всі вони співпадають². Проте слід наголосити на тому, що для сучасних суспільств характерне, згідно з Е. Шилзом, зближення центру та периферії, тобто виникнення та поширення єдиної культурної системи, яка є спільною для всіх індивідів, які належать до одного суспільства³, що і становить основну особливість нації як системи соціальної дії [4, с. 40–42]; [5, с. 319].

З точки зору структурного функціоналізму культура складається з таких елементів як цінності, норми та символи [6, с. 41], з допомогою яких соціальні дії членів нації визначаються та організовуються, пов’язуються між собою⁴. Згадане твердження можна застосувати для аналізу феномену нації, проте не пояснює змісту національної ідентичності. Для цього варто звернутися до ідеї Т. Парсонса про те, що культурна система, аби виконувати вказані вище функції, повинна бути внутрішньо несуперечливою [6, с. 42], тобто повинен існувати принцип, за яким вона є організованою. Представник функціоналістського напрямку в дослідженні націй Е. Гелнер зазначає, що саме націоналізм забезпечує культурну гомогенність населення [4, с. 93], а тому “нації можна визначити лише в термінах епохи націоналізму” [4, с. 91]. Це означає, що культурна система, довкола якої організована нація як соціальна система, є структурованою довкола ідеї нації, систематичний виклад якої здійснюється в “стрижневій доктрині” націоналізму, виокремленій Е. Смітом: “1) світ поділений на нації, кожна з яких зі своїм власним характером, історією й долею; 2) нація – єдине джерело політичної влади; 3) лояльність до нації не бере до уваги решти лояльностей; 4) щоб бути вільним, кожен індивід повинен належати до нації; 5) кожна нація потребує повного самовиразу і автономії; 6) загальний мир і правосуддя потребують світу автономних держав” [7, с. 28]. Ця доктрина є доволі розпливчастою. Зокрема, вона не дає визначення нації, не вказує, за якими критеріями треба визначати приналежність до цієї спільноти. А тому потребує доповнень, суть яких залежить від специфіки кожного окремо взятого націоналізму [8, с. 115]. Саме через це навіть у межах однієї нації можуть існувати декілька версій бачення її суті, з яких полярними виступають культурна (чи етнічна) та політична (чи територіальна) [7, с. 95]. Процес такої конкретизації стрижневої націоналістичної доктрини є процесом *специфікації*, коли певні загальні культурні елементи, які присутні в соціальній

¹ Більш детальний огляд функціональних концепцій нації, розроблених Т. Парсонсом, Е. Шилзом та Дж. Александером здійснено в статті [1].

² Наприклад, ознаки суспільства, запропоновані Е. Шилзом [2, с. 341–345], та ознаки нації, запропоновані Е. Смітом [3, с. 23], є майже тотожними.

³ Звісно, єдина культурна система не може бути інтерналізованою однаковою мірою всіма членами суспільства, проте єдина культурна система починає охоплювати максимальну кількість членів суспільства.

⁴ Ця теза присутня і в працях Е. Сміта [3, с. 23], Е. Гелнера [4, с. 89–99] та К. Дойча [5, с. 324].

системі, отримують більш *конкретне* значення в різних соціальних групах, які відрізняються між собою. Причина цього полягає в тому, що культурні зразки завжди є більш загальними, ніж зразки, присутні в соціальних групах [9, с. 153–155].

Важливо зазначити, що націю можна вважати або суспільством, тобто загальною соціальною системою, або спільнотою. В першому випадку ми говоримо про національну ідентичність суспільного типу, адже члени суспільства не обов'язково відчувають моральний обов'язок щодо нації, до якої вони належать, на відміну від другого випадку⁵. Крім того, згадана специфікація полягає у відмінних трактуваннях критеріїв належності до нації, які можна розділити на дві групи:

- *діяльнісні*, коли членами нації вважаються ті представники суспільства, які діють в певний спосіб, який відповідає уявленням спільноти про поведінку її членів;
- *аскриптивні*, коли членами нації вважають лише тих, хто володіє набором певних приписаних їм характеристик. Переважно таким критерієм виступає культура, адже її індивід не обирає, а, навпаки, навчається їй [10, с. 87].

Проте на основі двох груп критеріїв можна виокремити чотири типи національної ідентичності (див. Рисунок 1).

		Аскриптивні критерії	
		+	–
Діяльнісні критерії	+	амбівалентний тип	діяльнісний тип
	–	аскриптивний тип	невизначений тип

Рис. 1. Типологія національних ідентичностей відповідно до критеріїв “якість–діяльність”

Запропонована типологія відрізняється від загальноприйнятого тим, що в ній передбачені змішані типи ідентичності: діяльнісний тип національної ідентичності відповідає моделі політичної нації, аскриптивний – моделі культурної нації. Проте можливі випадки, коли індивіди вважають себе членами нації на основі двох груп критеріїв (амбівалентний тип), або ж вони не усвідомлюють на основі яких критерії вони зараховують себе (невизначений тип).

⁵ При застосуванні цієї типології ми використовували поняття “спільнота” та “суспільство” у визначенні, яке їм дав Т. Парсонс: спільнота – це сукупність акторів, що відчувають певні моральні зобов'язання перед своєю групою, тобто системою моральних норм та цінностей, довкола яких організована ця спільнота. Натомість у суспільстві актор не зобов'язаний відчувати певні моральні зобов'язання перед системою моральних норм та цінностей, які функціонують у цій соціальній системі.

На згадану типологію національних ідентичностей в українському суспільстві накладається регіональна та вікова специфіка. У випадку вивчення регіональних відмінностей деякі дослідники дотримуються позиції, що в Україні співіснують дві версії української національної ідентичності – політична та етнічна. Прикладом першої може слугувати Донбас, прикладом другої – Галичина [11, с. 13], [12]. Натомість інші вчені вважають, що таких варіантів ідентичності є набагато більше [13, с. 58–59], [14, с. 111–121]. Проте у всіх випадках проблема української національної ідентичності розглядається в контексті протистояння політичної та культурної моделей. Наразі емпіричних досліджень, які б підтверджували гіпотезу про сутнісні відмінності в національній самоідентифікації представників різних регіонів, не було проведено. На регіональний поділ накладається вікова перспектива, причому вважається, що молодь все більше ідентифікує себе з українцями, і ця тенденція є загальною для всієї України [14, с. 120].

У випадку регіональних відмінностей в змістовому наповненні української національної ідентичності причина може критися в історичних відмінностях регіонів: різний ступінь історичного розвитку національного руху та свідомості в минулому може зумовлювати відмінності в трактуванні національної ідентичності на сучасному етапі. Хоча згадане пояснення потребує розширення, оскільки дослідники вказують на протистояння Галичини та Донбасу, проте незрозумілими є особливості структури національної ідентичності в інших регіонах України. У випадку з віковими відмінностями причина може критися в націоналізуючій політиці української влади протягом періоду незалежності, коли суспільство організовується відповідно до національного принципу, а тому національна ідентичність стає ідентичністю “за замовчуванням”. Згаданий вплив найбільше проявлятиметься у випадку молодих людей, оскільки вони проходили / проходять період соціалізації в нових умовах незалежної України.

Запропоновану теоретичну модель національної ідентичності було верифіковано на основі результатів всеукраїнського соціологічного моніторингу “Українське суспільство – 2006”, проведеного в 2006 р. ІС НАН України ($n = 1800$)⁶. Для перевірки основних гіпотез було використано наступні запитання:

- “Ким Ви себе в першу чергу вважаєте?”, де одним з варіантів відповіді було “громадянином України”⁷;

⁶ За згаданими результатами було опубліковано статтю О. Стегнієм [15], проте він аналізує зв'язок між етнічною самоідентифікацією та уявленнями про зміст української національної ідентичності. Натомість маргінальною виявилось дослідження проблеми регіональних та вікових відмінностей в структурі української ідентичності.

⁷ Відтак, йдеться радше про виявлення респондентів, яким притаманна суспільна модель національної ідентичності – громадянин України. Проте для спрощення подальших формулювань ми будемо вживати словосполучення “люди з українською національною ідентичністю”.

- “ Як Ви особисто вважаєте, наскільки важливою чи не важливою є кожна з наступних обставин, щоб вважатися справжнім українцем?”, для чого індивідам було запропоновано 4-бальну шкалу: 1 – дуже важливо; 2 – до певної міри важливо; 3 – не дуже важливо; 4 – зовсім не важливо, – та такі 9 елементів української ідентичності:
 - народитися в Україні;
 - мати українське громадянство;
 - прожити в Україні більшу частину свого життя;
 - знати українську мову;
 - були віруючим християнином;
 - поважати українські закони та політичний устрій;
 - відчувати себе українцем;
 - бути українцем за національністю;
 - відчувати відповідальність за Україну;
- вікова група респондента⁸:
 - молодь – до 30 років;
 - люди середнього віку – від 30 до 55 років;
 - люди старшого віку – старші 55 років;
- регіон проживання респондентів:
 - західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька обл.);
 - східний (Донецька, Луганська, Харківська обл.);
 - центральний (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська обл.);
 - південний (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська обл. та АР Крим).

Перш за все, було виявлено, що людей з українською національною ідентичністю 51,6% серед всіх опитаних. Проте при розрахунку рівняння бінарної логістичної регресії, де вік та регіон проживання респондентами виступали в ролі регресорів, а факт наявності чи відсутності української національної ідентичності був залежною змінною, виявилось, що вплив регіону є статистично не значимим. З цього можна зробити, що не існує регіональних відмінностей у поширеності української ідентичності. Натомість вік респондента має вплив на ідентифікацію його з громадянами України, проте незначний: точність передбачень, розрахованих на основі регресійного рівняння становить всього лише 52,97%.

⁸ Вікова межа для молоді було обрано ще й через те, що вона співпадає з періодом української націоналізуючої політики: молодь віком до 30 років вже проходила соціалізацію в незалежній Україні – чи лише здобувала вищу освіту, чи вищу і середню, або все її навчання відбувалося в незалежній Україні.

Загальна формула рівняння для бінарної логістичної регресії має вигляд

$$p = \frac{1}{1 + e^{-z}} \quad (1.1)$$

$$z = \sum_{j=1}^k a_j x_j + a_0 \quad (1.2)$$

де k – кількість змінних-регресорів, x_j – значення змінної-регресора, a_j – регресійний коефіцієнт для відповідної змінної, a_0 – константа, яка входить до рівняння. Проте у випадку, коли до регресійного рівняння входять неметричні змінні (порядкові чи номінальні), рівняння (1.2) набуває такого вигляду:

$$z = \sum_{j=1}^k a_j + a_0 \quad (1.2a),$$

де a_j набуває різних значень, залежно від значення змінної-регресора.

У розглянутому нами випадку значення коефіцієнтів регресії є наступними (оскільки змінна про вікову групу респондентів є порядковою):

$$a_1 = \begin{cases} 0,38, \text{ \textasciitilde{ } } & x = 1; \\ 0,15, \text{ \textasciitilde{ } } & x = 2; \\ 0, \text{ \textasciitilde{ } } & x = 3. \end{cases} \quad (1.3)$$

а $a_0 = -0,09$, а x позначає змінну “вік респондентів”, де значення “1” позначає молодь (віком до 30 років), значення “2” – людей середнього віку (від 30 до 55 років), значення “3” – людей старшого віку (старших 55 років). З отриманих коефіцієнтів можемо зробити висновок, зі зростанням віку респондентів зменшується ймовірність того, що вони ідентифікуватимуть себе з громадянами України⁹. Згадані висновки підтверджуються і розрахунком коефіцієнту кореляції d Сомерса ($d = -0,06$, $q < 0,01$) та коефіцієнту Крамера ($K = 0,07$, $q < 0,05$). Отже, можна стверджувати про дуже слабкий вплив віку на факт ідентифікації людини себе з громадянами України.

Якщо говорити про структуру української ідентичності, то було отримано наступні результати. З допомогою категоріального аналізу головних компонент¹⁰ було виявлено, що подані вище 9 ознак, які дозволяють людині ідентифікувати себе як українця, можуть бути об’єднані у два фактори (див. Табл. 1):

⁹ Оскільки еталонною категорією виступав варіант “3” (люди, старші 55 років), то додатні коефіцієнти регресії для інших вікових груп свідчать про те, що представники даних вікових груп більше себе ідентифікують себе з громадянами України.

¹⁰ Згаданий метод можна вважати відповідником факторного аналізу, проте він є більш ефективним при аналізі порядкових даних, аніж звичайний [16].

- аскриптивні ознаки: народитися в Україні, мати українське громадянство, прожити в Україні більшу частину свого життя;
- діяльнісні ознаки: були віруючим християнином, поважати українські закони та політичний устрій, відчувати себе українцем, відчувати відповідальність за Україну.

Важливо наголосити, що згаданий аналіз був здійснений лише щодо тих респондентів, які ідентифікують себе з громадянами України¹¹.

Таблиця 1

**Матриця факторних навантажень змінних,
що описують ознаки, важливі для того, щоб вважатися українцем**

№	Характеристики	Фактори	
		1	2
1.	Народитись в Україні	0,84	0,15
2.	Мати українське громадянство	0,83	0,14
3.	Прожити в Україні переважну частину свого життя	0,79	0,25
4.	Знати українську мову	0,45	0,61
5.	Бути віруючим християнином	0,23	0,49
6.	Поважати українські закони та політичний устрій	0,14	0,74
7.	Відчувати себе українцем	0,17	0,76
8.	Бути українцем за національністю	0,52	0,51
9.	Відчувати відповідальність за Україну	0,10	0,79

Дві ознаки потрапили до двох факторів одночасно – знати українську мову та бути українцем за національністю. Якщо перше можна пояснити тим, що мова виступає і приписаною ознакою (людина її засвоює в процесі первинної соціалізації), так і діяльнісною (людина може свідомо її вивчити), то у випадку з національністю радше йдеться про двояке трактування поняття “національність” – і як етнічне походження (приписана ознака), і як свідомість своєї належності до нації (діялісна ознака). А тому в подальшому аналізі згадані ознаки були виключені з факторної структури, щоб вона наближалася до простої, тобто коли в кожній змінній виявляється сильний зв’язок лише з одним фактором.

Однією з переваг категоріального аналізу головних компонент є можливість перетворення порядкових змінних на метричні, тобто розрахувати “відстані” між варіантами відповідей на запитання, які матимуть геометричне значення. У випадку порядкових змінних числові значення варіантів відповідей є виключно монотонно зростаючими функціями.

¹¹ Тобто в цьому випадку йдеться про виявлення змістового наповнення української ідентичності, а не уявлення представників інших націй про суть української ідентичності.

Згаданий аспект категоріального аналізу головних компонент має важливе значення, оскільки дозволяє використати в подальшому низку статистичних процедур.

Зокрема, у випадку трансформованих змінних можна скористатися загальним рівнянням обчислення значень факторних змінних, яке має наступний вигляд:

$$F_{jk} = \sum_{i=1}^p W_{ji} P_{ik} \quad (2)$$

де F_{jk} – значення j -го фактора для k -го респондента, W_{ji} – факторний коефіцієнт для i -ої змінної, P_{ik} – значення i -ої змінної для k -го респондента, а p – кількість змінних, які були піддані факторизації. У випадку порядкових змінних згадані коефіцієнти не можуть бути використані, оскільки значення змінних мають якісний, а не кількісний характер. Проте і формування індексів на основі факторів методом обчислення середніх значень змінних, що входять до фактора, є не зовсім коректним, оскільки опирається на припущення, що всі змінні мають рівний вплив на результуючий фактор [17, с. 226]. У випадку з трансформованими змінними згадана проблема вирішується, оскільки в такому випадку можна здійснювати обчислення факторних змінних відповідно до формули (2)¹².

Проте перш ніж розраховувати значення факторних змінних слід дещо видозмінити трансформовані змінні (статистики цих змінних – $\bar{x} = 0$, $s = 1,0005$): їх доцільно піддати z -перетворенню, після цього змінити значення всіх змінних таким чином, щоб числові значення, які відповідають варіантам “2” і “3” були симетричні щодо 0 (див. Табл. 2)¹³.

Таблиця 2

**Значення z -перетворених трансформованих змінних,
що описують ознаки, важливі для того, щоб вважатися українцем,
симетризованих стосовно 0¹⁴**

Оригінальні варіанти відповідей	Змінні						
	1	2	3	5	6	7	9
1 – дуже важливо	-1,70	-1,88	-1,84	-1,06	-2,01	-1,03	-2,09
2 – до певної міри важливо	-0,49	-0,67	-0,42	1,06	-0,01	1,03	-0,10

¹² Коефіцієнти були розраховані з допомогою факторного аналізу (методом головних компонент) трансформованих змінних. Обчислення можна вважати коректними, оскільки різниця між факторними навантаженнями для кожної змінної, отриманими як з допомогою факторного аналізу трансформованих змінних, так і категоріального аналізу головних компонент для порядкових змінних, є не більшою 0,003.

¹³ Обчислення опирається на припущення, що числова інтерпретація варіантів 2 і 3 є однаковою по модулю, хоча воно не є цілком обґрунтованим. Але жодного іншого способу надати смислової інтерпретації отриманих варіантів в такій ситуації не знайти, оскільки у випадку перетворень змінної в такий спосіб, що її середнє значення дорівнює 0, призводить до “зсуву” числових інтерпретацій варіантів в протилежний бік від “центру тяжіння” відповідей респондентів.

¹⁴ В Табл. 2 представлено лише ті змінні, які відповідали вимозі простої факторної структури.

3 – не дуже важливо	0,49	0,67	0,42				
4 – зовсім не важливо	1,43	1,98	1,76		0,01		0,10

Згадана процедура має практичне значення, оскільки в подальшому, при розрахунку значень факторних змінних, ми зможемо виявити, чи індивід визнає важливість певної групи елементів ідентичності (значення факторної змінної менше 0), чи навпаки – не визнає (значення більше 0). Згаданий поділ важливий, оскільки дозволяє здійснити типологізацію ідентичностей на основі того, які ознаки домінують – описові чи діяльнісні.

		Індекс аскриптивних компонентів (F_1)	
		$F_1 < 0$	$F_1 > 0$
Індекс діяльнісних компонентів (F_2)	$F_2 < 0$	амбівалентний тип	діяльнісний тип
	$F_2 > 0$	аскриптивний тип	невизначений тип

Рис. 2. Типологія національних ідентичностей

відповідно до значень індексів аскриптивних та діяльнісних компонентів ідентичності

Факторні змінні дозволяють отримати більш диференційовану класифікацію респондентів за типами національної ідентичності, аніж індекси, обчислені методом розрахунку середніх значень змінних, що входять до фактора. Різниця між отриманими класифікаціями є значимою – $K = 0,56$ ($q < 0,01$), причому обчислені значення ентропійної міри свідчать про те, що класифікація, здійснена на основі факторних змінних, є більш диференційованою ($\lambda_{fi} = 0,59$, $q < 0,01$), на відміну від класифікації, здійсненої на основі індексів ($\lambda_{if} = 0,39$, $q < 0,01$).

Наступним етапом аналізу була перевірка гіпотез про вплив факторів віку та регіону на поширеність тих, чи інших типів української національної ідентичності – з допомогою мультиномінальної регресії (змінні віку та регіону проживання респондента – регресори, типи національної ідентичності – змінна-показник). Обидва фактори мають статистично значимий вплив на тип національної ідентичності респондента: вік – на рівні $q < 0,05$; регіон проживання респондента – на рівні $q < 0,01$, причому відсутній взаємозв'язок між віком респондентів та регіоном проживання, а тому можемо стверджувати про незалежний вплив обох факторів на процеси національної ідентифікації респондентів. Проте розраховане рівняння регресії дозволяє спрогнозувати тип національної ідентичності респондента з точністю 56,32%.

Отримані дані було перевірено шляхом розрахунку коефіцієнтів кореляції K Крамера та ентропійної міри, внаслідок чого було отримано підтвердження висновку, що регіон має більший вплив, аніж вік на тип ідентичності респондента: у випадку віку $K = 0,09$ ($q < 0,05$), а $\lambda_{at} = 0,01$ ($q < 0,05$), водночас у випадку регіону $K = 0,13$ ($q < 0,01$), а $\lambda_{rt} = 0,02$ ($q < 0,01$).

Таблиця 3

**Розподіл респондентів в межах регіонів України
відповідно до типів національної ідентичності**

№	Регіон	Тип ідентичності (%)				N
		Діяль- нісний	Аскрип- тивний	Амбіва- лентний	Невизна- чений	
1.	Захід	10,88	13,47	72,02	3,63	193
2.	Центр	10,13	24,68	57,59	7,6	316
3.	Південь	14,35	31,39	50,67	3,59	223
4.	Схід	20,21	29,02	44,56	6,22	193
РАЗОМ		13,41	24,86	56,22	5,52	925

Таблиця 4

**Розподіл респондентів в межах вікових груп
відповідно до типів національної ідентичності**

№	Вікова група	Тип ідентичності (%)				N
		Діяль- нісний	Аскрип- тивний	Амбіва- лентний	Невизна- чений	
1.	молодь	13,54	29,26	49,79	7,42	439
2.	люди середнього віку	15,49	20,73	58,32	5,47	257
3.	люди старшого віку	9,73	28,02	58,37	3,89	229
РАЗОМ		13,41	24,87	56,22	5,51	925

Аналіз Табл. 3 дозволяє виявити цікаві тенденції: попри те, що у всіх регіонах, крім східного, переважає амбівалентний тип ідентичності, в західному та центральному регіонах спостерігається його надпредставленість, порівняно з іншими регіонами. Натомість у східному та південному регіонах можна говорити про надпредставленість діяльнісного та аскриптивного типів ідентичності.

Проте набагато більший інтерес становить вплив віку на поширеність того чи іншого типу ідентичності серед респондентів (див. Табл. 4). У випадку молоді виявлено два пов'язані між собою факти:

- недопредставленість типів ідентичності, які передбачають усвідомлення важливості діяльнісних компонентів національної ідентичності;
- надпредставленість тих типів ідентичності, які не вимагають діяльності індивідів – аскриптивного та невизначеного.

У випадку інших вікових груп такої однозначної картини не спостерігаємо.

Згадані висновки, зроблені з допомогою аналізу таблиць двомірних розподілів, було перевірено з допомогою двофакторного дисперсійного аналізу впливу віку та регіону проживання респондентів на оцінку ними важливості аскриптивних та діяльнісних компонентів ідентичності.

У випадку аскриптивних компонентів української ідентичності було отримано наступні результати: вплив віку на згадану оцінку є статистично незначущим, натомість вплив регіону є статистично значущим на рівні 0,01. Результати апостеріорних множинних порівнянь представлені у Табл. 5¹⁵.

Таблиця 5

**Середні значення факторної змінної
“Аскриптивні компоненти ідентичності” для чотирьох регіонів**

№	Регіони	N	Кластери		
			1	2	3
1.	Захід	193	-0,95		
2.	Центр	316	-0,84	-0,84	
3.	Південь	223		-0,67	-0,67
4.	Схід	193			-0,59

Як бачимо, чіткого розподілу регіонів України на окремі кластери не спостерігається, радше можна говорити про два полюси – західний та східний регіони, між якими розташовується решта України. Як і можна було сподіватися, в західному регіоні оцінка аскриптивних ознак є вищою, аніж в східному.

Проте у діяльнісних компонентів української ідентичності виявилось, що обидві змінні-предиктори мають статистично значущий вплив на змінну-показник: вік на рівні 0,05,

¹⁵ Різниця між дисперсіями числових вибірок була статистично незначущою (згідно з тестом Левене), а тому було використано тест Тьюкі-Крамера.

а регіон проживання на рівні 0,01. Результати апостеріорних множинних порівнянь¹⁶ представлені в Табл. 6 та Табл. 7.

Як бачимо, в цьому випадку спостерігається чіткий розподіл респондентів на окремі кластери. По-перше, західний регіон протистоїть іншим частинам України, причому оцінка важливості діяльнісних компонентів ідентичності тут є вищою, аніж в інших регіонах (на рівні 0,01).

Таблиця 6

**Середні значення факторної змінної
“Діяльнісні компоненти ідентичності” для чотирьох регіонів**

№	Регіони	N	Кластери	
			1	2
1.	Захід	193	-1,13	
2.	Центр	316		-0,69
3.	Південь	223		-0,58
4.	Схід	193		-0,54

У випадку впливу віку респонденти було розділено на два кластери – молодь та представники інших вікових груп. Причому в молоді оцінка важливості діяльнісних компонентів ідентичності є нижчою, аніж в інших вікових груп (середнє значення оцінки молоддю важливості діяльнісних компонентів ідентичності відрізняється від середнього людей середнього віку на рівні 0,05, а від середнього людей старшого віку – на рівні 0,01).

Таблиця 7

**Середні значення факторної змінної
“Діяльнісні компоненти ідентичності” для трьох вікових груп**

№	Вікові групи	N	Кластери	
			1	2
1.	люди середнього віку	439	-0,8	
2.	люди старшого віку	257	-0,75	
3.	молодь	229		-0,54

На основі проведеного вище аналізу можемо зробити наступні висновки. В українському суспільстві існують регіональні відмінності в трактуванні суті української

¹⁶ Різниця між дисперсіями числових вибірок була статистично значущою (згідно з тестом Левене), а тому було використано тест Геймса-Говела (Games-Howell test).

національної ідентичності, проте не можна говорити про чіткий і однозначний розподіл: найбільш поширеним є амбівалентний тип ідентичності, згідно з яким важливими для української ідентичності є і діяльнісні, і аскриптивні компоненти. Тобто йдеться радше про специфікацію ідентичності, а не про її розкол. У випадку ж вікових відмінностей бачимо, що українська ідентичність все більше стає ідентичністю “за замовчуванням”, тобто індивіди усвідомлюють свою приналежність до нації, але рівень рефлексії щодо критеріїв належності є низьким, що означає все більшу поширеність “банального націоналізму” в українському суспільстві. Однак в подальших дослідженнях слід з’ясувати, які саме фактори впливають на формування національної ідентичності та її змістове наповнення.

-
1. *Судин Д.* Теорія нації в працях теоретиків структурного функціоналізму / Д.Ю. Судин // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія соціологічна. Вип. 3. Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І.Я. Франка, 2009. – С. 199–212.
 2. *Шилз Э.* Общество и общества: макросоциологический подход / Эдвард Шилз // Американская социология: перспективы, проблемы, методы. – Москва : Издательство “Прогресс”, 1972. – С. 341–359.
 3. *Сміт Е.Д.* Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт. – Київ : Основи, 1994. – 223 с.
 4. *Гелнер Е.* Нації та націоналізм / Ернст Гелнер. – Київ : Таксон, 2003. – 300 с.
 5. *Дойч К.* Народи, нації та комунікація / Карл Дойч // Націоналізм: Антологія. – Київ : Смолоскип, 2006. – С. 317–332.
 6. *Parsons T.* Values and Social Systems / Talcott Parsons, Edward A. Shils // Culture and Society : Contemporary Debates / eds. J.C. Alexander, S. Seidman. – Cambridge, New York, Postchester, Melbourne, Sydney, 1991. – P. 39–46.
 7. *Сміт Е.Д.* Націоналізм: теорія, ідеологія, історія / Ентоні Д. Сміт. – Київ : К.І.С., 2004. – 170 с.
 8. *Сміт Е.* Доктрина та її критики / Ентоні Сміт // Націоналізм: Антологія. – Київ : Смолоскип, 2006. – С. 104–118.
 9. *Alexander J.* Three Models of Culture an Society Relations: Towards an Analysis of Watergate / Jeffrey C. Alexander // Alexander J. Action and its Environment: Towards a New Synthesis. – New York : Columbia University Press, 1988.
 10. *Парсонс Т.* Социальная система / Талкотт Парсонс // Парсонс Т. О социальных системах / Под. ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. – Москва : Академический Проект, 2002. – С. 73–520.

11. Регіональні ідентичності в сучасній Україні та методи їх вивчення // Україна модерна. – Спеціальний випуск “Львів–Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні” / За ред. Я. Грицака, А. Портнова, В. Сусака. – Київ–Львів : Критика, 2007. – С. 7–26.
12. *Рябчук М.* Дві України: реальні межі, віртуальні війни / Микола Рябчук. – Київ : Критика, 2003. – 335 с.
13. *Грицак Я.* Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі / Ярослав Грицак // Україна модерна. – Спеціальний випуск “Львів–Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні” / За ред. Я. Грицака, А. Портнова, В. Сусака. – Київ–Львів : Критика, 2007. – С. 27–60.
14. *Черниш Н.* Поколінневі моделі групових ідентичностей львів’ян та донеччан (1994–2004 рр.) / Наталія Черниш // Україна модерна. – Спеціальний випуск “Львів–Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні” / За ред. Я. Грицака, А. Портнова, В. Сусака. – Київ–Львів : Критика, 2007. – С. 93–136.
15. *Стегній О.* Національно-групова ідентифікація українців та росіян: порівняльний аналіз / О. Стегній // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 99–108.
16. *Manisera M.* Identifying the Component Structure of Satisfaction Scales by Nonlinear Principal Components Analysis / Marica Manisera, Anita J. van der Kooij, Elise Dusseldorp // Quality Technology & Quantitative Management. – 2010. – Vol. 7. – No. 2. – P. 97–115.
17. *Паніотто В.* Статистичний аналіз соціологічних даних / В.І. Паніотто, В.С. Максименко, Н.М. Харченко. – Київ : Видавничий дім “КМ Академія”, 2004. – 270 с.